

פתרון הבחינה

היסטוריה א

חורף תשע"ח, 2018, שאלונים: 22115, 220

מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

חלק I - לאומיות

פרק ראשון – קטעי מקור

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-2.

שאלה מספר 1 - מאפייני הלאומיות

סעיף א'

המאפיינים שמלכדים את בני אותו לאום הם (על התלמיד להציג לפחות שלושה מאלה):

1. **שפה לאומית**: עד הופעת הלאומיות התקיימו בקרב העמים באירופה שפות וניבים מקומיים שונים. השוני הגדול לא אפשר תקשורת בין בני הלאום ופילג אותם (לעיתים אפילו כפרים סמוכים דברו ניבים שונים). התנועות הלאומיות שנאבקו לעצמאות הבינו כי לשפה אחת יש כוח לגבש ולאחד אנשים וכן לייחד אותם מאחרים. השפה הלאומית היא אמצעי מאחד וגם מקור לגאווה.
2. **מנהגים ומסורות**: לכל עם יש מנהגים ומסורות משותפות – תלבושות, מאכלים, שירים, סיפורים, גיבורים עממיים, האופן בו חוגגים חגים – כל אלה מלכדים את העם, מבטאים את הערכים המשמעותיים עבורו ומייחדים אותו מלאומים אחרים החיים בסביבתו. חלק מרכזי מהמנהגים והמסורות של כל עם אלו שני סוגים של סיפורים.
3. **עבר ומוצא משותף (היסטוריה)**: לכל עם יש "סיפור" היסטורי משותף, גיבורים היסטוריים ועבר מפואר אותו הלאום מבקש להשיב. האופן בו כל פרט בלאום רואה את הסיפור ההיסטורי של העם שלו, כסיפור ההיסטורי האישי שלו, נקרא "זיכרון קולקטיבי". בנוסף, לבני הלאום ישנה אמונה כי הם חולקים מוצא משפחתי משותף וקשר גנטי (קשר דם).

4. **סמלים:** לכל לאום יש סמלים לאומיים רבים כמו הדגל, סמל המדינה, ההמנון והמטבע. גם ימי חג לאומיים ושמות של אישים המונצחים ברחובות הופכים למעין סמלים לאומיים. סמלים מהווים מוקד להזדהות, תחושת שייכות וכבוד, וגורם מאחד של בני הלאום (המדינה). סמלים **מייחדים** את בני הלאום, מעניקים להם זהות משל עצמם ומגדירים אותם לעומת לאומים אחרים.
5. **זיקה למולדת:** המולדת היא השטח בו נולד וצמח הלאום. זו פיסת אדמה המעוררת רגשות של אהבה, געגוע, גאווה ואחדות. זהו שטח לו מיוחסת ההיסטוריה של העם והוא נחשב ל"רכוש" של כל בני הלאום כקבוצה, ולא כאנשים פרטיים.
6. **שאיפה משותפת למדינה עצמאית של הלאום:** רעיון הלאומיות דחף את העמים להתלכד סביב הרעיון שמגיע לעם עצמאות וריבונות משלהם. השאיפה המשותפת, להקים שלטון עצמאי במולדת דרכו יממש העם את ערכיו הייחודיים, ליכדה את העם.

המאפיינים שבאים לידי ביטוי בקטע (יש להציג שניים מבין המאפיינים הבאים):
שאיפה לעצמאות: "אומה כבושה מושפלת ומדוכאת החולמת חלומות תחייה..."
עבר ומוצא משותף: "אומה גאה זו, בעלת היסטוריה של שמונה מאות ומעלה...נאמנות לרוחות העבר שחלף מן העולם."
מולדת: "שחילקו ביניהם את אדמתה", "מאחר שלא הייתה לה אחיזה בקרקע"

סעיף ב'

המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות באירופה:

- הגיעו מקרב שכבת המשכילים והבורגנות (מעמד הביניים).
 - חילונים.
 - כריזמטיים.
 - מודרניים (עשו שימוש נרחב באמצעי התקשורת).
- יש להדגים שניים מבין מאפיינים אלו אצל הרצל – כמנהיג של התנועה הציונית בראשית דרכה. הרצל היה משכיל בן לתרבות המערב אירופאית ובן מעמד לביניים (בורגני), הוא היה כריזמטי (העובדה שהצליח לכנס נציגים מכל העולם לקונגרס הציוני ולאחד תחתיו את הזרמים השונים בתנועה הציונית, להיפגש עם מנהיגי המעצמות). בנוסף הרצל השתמש באמצעים מודרניים (היה עיתונאי וכתב ספרים כמו הספר "מדינת היהודים", כינס יהודים ציונים מכל רחבי העולם באמצעות התחבורה המודרנית) כדי להפיץ את רעיונות הלאומיות היהודית.

שאלה מספר 2- התנועות הלאומיות והמעצמות

סעיף א'

- **מדינה מדגימה** – איטליה. **מעצמה מעכבת** – אוסטריה: אוסטריה שלטה על חלקים נרחבים מצפון איטליה באופן ישיר או באמצעות דוכסים אוסטריים. שלטונה יוצר פערים חברתיים, שפתיים, תרבותיים וכלכליים בין צפון ודרום. מעבר לכך, השלטון האוסטרי מצריך ממנהיגי המאבק האיטלקי להשקיע זמן ומאמץ ביצירת ברית עם צרפת ולקיים מלחמה באוסטריים.

- גורם מסייע למאבק של התנועה הלאומית האיטלקית (על התלמיד להציג אחד מאלה):
 - (1) א. שליטת האימפריה האוסטרית על חלקים נרחבים של איטליה היווה גורם מרכזי במוכנות של נפוליאון השלישי, קיסר צרפת, לבוא לעזרת האיטלקים. הוא שם לו למטרה להשיב לצרפת את מעמדה המוביל באירופה ולשם כך שאף להקטין את כוחה של אוסטריה גם באמצעות שחרור איטליה מציפורניה.
 - ב. מפלת אוסטריה בידי פרוסיה – בעקבות תבוסה זו נחלשה אוסטריה ונאלצה לסגת עם כוחותיה גם משטחי איטליה.
 - (2) **מידת הפיצול בלאום** – לגורם זה ניתן לשייך את היכולת של מנהיגי המאבק לגשר בסופו של דבר על חילוקי הדעות ולפעול יחד, כל אחד בכישוריו, למען איחוד איטליה:
 - א. מדיניותו הדיפלומטית הזהירה והנבונה של קאבור, ראש ממשלת פיימונט, מן הזרם מלוכני, שהוביל את המאבק הדיפלומטי לאיחוד ונחשב ל"אדריכל" האיחוד האיטלקי.
 - ב. פעילותו של מציני, הליברל המהפכן וההומניסט - מאגודת "הקרבונירי" (שורפי הפחמים) שב- 1831 הקים את תנועת "איטליה הצעירה" שהפכה לתנועה הלאומית.
 - ג. מנהיגותו העממית של גריבלדי – הלוחם שהוביל את המאבק הצבאי.
 - ד. מנהיגותה של פיימונט-סרדיניה – המלך ויטוריו אמנואלה השני תמך בתנועה הלאומית וברעיון איחוד איטליה תחת שלטון הכתר שלו.
 - (3) **היקף המודרניזציה בתחומים השונים** - הובלת פיימונט את המאבק הלאומי התאפשרה גם בזכות היותה ממלכה צפונית, עשירה ומתועשת, שרתמה את המודרניזציה לטובת המאבק הלאומי.

סעיף ב'

- בתחילת המלחמה התנועה הציונית בחרה **להישאר ניטראלית** מהסיבות הבאות:
1. יהודים נלחמים בשני המחנות, ותמיכה באחד מהם תסכן את החיילים שבמחנה האחר.
 2. היהודים צריכים להיות ניטראליים, שכן היהודים נפגעו תמיד מכל מלחמה.
 3. אין להמר על הצד המנצח, שכן אם יפסיד, יפגע הדבר בסיכוי להפיק רווחים מדיניים מסדר העולם החדש שיעוצב אחרי המלחמה.
- שני טיעונים מקטע המקור לתמיכה בבריטניה הם:
- עולה הסיכוי שבריטניה תהיה בצד המנצח – **"ההנחה שמדינות ההסכמה ינצחו, ואני מקווה שינצחו היטב."**
 - המלחמה היא שעת כושר ובסיומה יהיו שינויים שצריך לנצל – **"אין ספק שאחרי המלחמה יתחוללו שינויים יסודיים, שינויים שייקבעו כנראה על פי עקרון הלאומיות."**
 - עולה הסיכוי שבריטניה תתמוך בציונות – **"מאמין שאנגליה, הלוחמת את מלחמתן של אומות קטנות, תפעל להביא יותר צדק לעולם שעייף ממלחמה נוראה זו."**

פרק שני

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 3-4.

שאלה מספר 3 – צמיחת הלאומיות באירופה והתנועה הציונית

סעיף א'

הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות (על התלמיד להרחיב שניים מאלה):

• רעיונות תנועת ההשכלה

תנועת ההשכלה הוקמה על ידי הוגי דעות, מדענים, חוקרים ואנשי רוח אשר העמידו את האדם במרכז במקום את הדת והאל. אנשי התנועה הבינו כי בטבע מתקיימת חוקיות שהדת אינה שולטת בה.

תנועת ההשכלה דגלה בשני רעיונות מרכזיים:

• רציונליזם: הרעיון לפיו העולם מונע ע"י חוקים שהאדם יכול לחשוף לבדו באמצעות השכל האנושי. הכלי היחיד למציאת האמת הוא השיטה מדעית (ניסוי, מחקר ותצפית).

• ליברליזם: הרעיון לפיו לאדם יש "זכויות טבעיות", כלומר זכויות המגיעות לו מעצם היותו אדם. הזכויות הטבעיות הן הזכות לחירות, לקניין (רכוש), לחיים ולביטחון, והן מגיעות לאדם באשר הוא אדם והן אינן תלויות בצורת השלטון. תפקידה של המדינה הוא לשמור על זכויות האדם. רעיון זה, הוביל בסופו של דבר לעקרון הדמוקרטיה, לפיו מטרת השלטון היא לשרת את העם ולכן העם גם רשאי להחליפו.

השפעת תנועת ההשכלה על צמיחת הלאומיות:

הפצת רעיונות ההשכלה בקרב ההמונים, עודדה את הרצון לחירות ולשוויון. תנועת ההשכלה הולידה את הרעיון שאם לאדם יש זכות לחירות, כך גם ללאום יש זכות להיות חופשי משלטון מלוכני. כמו כן, אם לאדם יש יכולת לקבוע את גורלו בעצמו, ולהבין את החוקיות של הטבע בעזרת שכלו, יש לו גם את האפשרות לקבוע בעצמו מהי צורת השלטון המועדפת עליו. ההמונים החלו להבין שרק מסגרת לאומית תאפשר להם לממש את רעיונות תנועת ההשכלה.

התנועות הלאומיות הושפעו מרעיונות תנועת ההשכלה וקידמו את העמים במאבק לחירות ושוויון, לשחרור מעול שלטון זר ולקביעת השלטון הרצוי בארצם.

• כיבושי נפוליאון

נפוליאון היה שליט צרפת לאחר המהפכה הצרפתית. לאחר שעלה לשלטון, יצא למסע כיבוש באירופה במטרה לשחרר את העמים המשועבדים משלטונות המדכאים אותם. המטרה של נפוליאון במסעות כיבושיו, הייתה להפיץ את רעיונות המהפכה הצרפתית: "חירות, שוויון ואחוה". אך ההבטחה להיות משחרר העמים הכבושים התבדתה, ונפוליאון הפך להיות כובש בעצמו: הוא דרש מהעמים הכבושים לשלם מיסים כבדים, להתגייס לצבא צרפת ולציית לחוק הצרפתי.

העמים הכבושים לחמו בנפוליאון בשם הרעיונות שהוא עצמו הפיץ: חירות, שוויון וריבונות הלאום. תנועות לאומיות במדינות שנפוליאון כבש החלו להילחם בו במטרה להשתחרר משלטונו ולהשיג עצמאות. למרות שנפוליאון הפך ממשחרר לאויב, את הרעיונות הלאומיים שחדרו

מצרפת לשאר העמים האירופאיים, כבר לא ניתן היה לעצור וכך כיבושיו תרמו לצמיחת הלאומיות באירופה.

• תוצאות המהפכה התעשייתית

המהפכה התעשייתית הייתה אירוע מתמשך ששינה באופן קיצוני את פני העולם והאנושות. תוך כמה עשרות שנים, העולם, כפי שהכירו אותו בני האדם, השתנה לחלוטין.

המהפכה החלה כאשר מכונות והמצאות טכנולוגיות החליפו את הידיים העובדות. תהליך זה נקרא **תהליך התיעוש**. המוני חקלאים נאלצו לעזוב את הכפר ולחפש פרנסה בעיר הצומחת בתהליך המכונה **תהליך העיור**. לשינויים אלה, נוסף גידול מואץ של האוכלוסייה באירופה בעקבות עלייה בתוחלת החיים כתוצאה משכלולים בתעשיית המזון ופיתוח תרופות חדשות. המהפכה התעשייתית הרסה את המסגרות החברתיות שאפיינו את העולם הישן – משפחה, כפר, כנסייה. בני אדם חיו מעתה בעיר הגדולה והמנוכרת וחוו בדידות, תסכול וחוסר שייכות.

השפעת תהליך העיור על צמיחת הלאומיות:

כתוצאה מהניכור שהוביל תהליך העיור, חוו המונים **משבר זהות**. הם נאלצו לחפש מוקד הזדהות חדש. הלאומיות הפכה להיות ה"דבק חדש" - היא איחדה והעניקה משמעות ושייכות לתושבי העיר החדשים. במסגרת הלאומיות תושב העיר כבר לא לבד: הוא שייך לעם, יש לו דגל, המנון וסמלים לאומיים נוספים איתם הוא יכול היה להזדהות.

תהליך מרכזי נוסף שהינו חלק מהמהפכה התעשייתית הוא **תהליך המודרניזציה**: כלי תקשורת ודפוס מתקדמים הומצאו ואפשרו לקבל מידע ורעיונות חדשים בזכות המצאות טכנולוגיות כמו: הטלגרף, הדפוס והעיתונות. גם התפתחות התחבורה כמו רכבות וספינות הקיטור, אפשרה ניידות ואמצעי להעברת מידע ומסרים במהירות ולקהל רחב.

השפעת המודרניזציה על צמיחת הלאומיות:

רעיונות הלאומיות יכלו לעבור ביתר קלות באמצעות כלי התקשורת והתחבורה. תהליך המודרניזציה שימש כאמצעי להתפשטות הרעיון הלאומי והפצתו לשכבות חברתיות שונות במגוון אזורים.

סעיף ב'

שני גורמים ייחודיים שהשפיעו על צמיחת התנועה הציונית הם (על התלמיד להציג שניים מאלה):

1. האכזבה מן האמנסיפציה

אמנסיפציה – שוויון זכויות ליהודים על פי חוק.

במשך מאות שנים חיו היהודים באירופה בקהילות נבדלות ושמרו על אורח חיים דתי. הוטלו עליהם חוקים מגבילים כמו איסור מגורים בערים באופן חופשי, איסור רכישת קרקעות, איסור מסחר חופשי, איסור לשרת בצבא ובמנהל הציבורי ועוד. בעקבות המהפכה הצרפתית והשפעותיה, קיבלו היהודים אמנסיפציה (שוויון זכויות חוקי) ברוב מדינות מערב ומרכז אירופה. בתמורה, היהודים נדרשו לנאמנות למדינה, למילוי חובותיהם כאזרחים שווים ולניתוק מן הקהילות הנפרדות בהן חיו.

בעקבות האמנסיפציה עברו היהודים מספר תהליכים כמו **עיור**, **עיסוק במקצועות חופשיים** וחילון.

האמנציפציה הצליחה מבחינה חוקתית ונכשלה מבחינה חברתית. שילוב היהודים עודד את הקנאה בהם ואת התגברות האנטישמיות. האמנסיפציה הובילה להשתלבות יהודים בחברה בכל התחומים ולשיפור מצבם הכלכלי, אך ככל שהיהודים השתלבו בחברה האירופאית, כך גברה השנאה כלפיהם. התעשרותן של משפחות יהודיות כמו משפחת רוטשילד עורר קנאה מצד שכבות נמוכות בחברה שראו ביהודים סמל לניצול כלכלי של החברה האירופאית. מצב זה עורר אכזבה מרה בקרב היהודים אשר ציפו כי האמנסיפציה תפתח בפניהם אפשרות אמיתית להיות שווים בחברה. יהודים רבים סברו כי אם החברה אינה מאפשרת להם להזדהות עם הלאום של המדינה בה הם חיים, אז עליהם למצוא פיתרון לאומי משלהם.

2. האנטישמיות

אנטישמיות הוא מושג שמתייחס לשנאה כלפי העם היהודי. לפני המאה ה-19, היתה באירופה **אנטישמיות מסורתית**, שהיא שנאת ישראל על רקע דתי. כאשר החל להתפתח המדע נולד סוג חדש של אנטישמיות, מדעי כביכול, שמכונה אנטישמיות מודרנית.

הגורמים שהשפיעו על התפתחות האנטישמיות המודרנית:

דארוויניזם חברתי: תורה שלקחה את התורה של החוקר צ'ארלס דארווין על בעלי החיים, ויישמה אותה על החברה האנושית. ע"פ תפיסה זו, גם בחברה האנושית יש חלוקה לגזעים. לגזע החזק תכונות אופי טובות ולגזע החלש תכונות שליליות. היהודים נתפסו על ידי חסידי גישה הדארוויניזם החברתי כגזע נחות וחלש. אם בעבר כדי להתמודד עם האנטישמיות המסורתית, היהודים יכלו להמיר את דתם ולשנות את תרבותם, הרי שבאנטישמיות המודרנית, לא הייתה ליהודים כל דרך להתמודד. האנטישמיות המודרנית הייתה מבוססת על מה שנמצא בדם ובגזע, ואת זה לא ניתן לשנות.

אנטישמיות במערב אירופה מול אנטישמיות במזרח אירופה:

במזרח אירופה לא ניתנה ליהודים אמנסיפציה, לכן האנטישמיות שם הייתה מבוססת על שנאת ישראל המסורתית ("אנטישמיות ישנה"), הנשענת בעיקר על רקע דתי ונתמכת על ידי השלטונות. השלטון במזרח אירופה השתמש ביהודים כ"שעיר לעזאזל" והפנה נגדם את זעם ההמונים במקרי משבר פנימיים. לכן היהודים במזרח אירופה היו חסרי הגנה מול ההתקפות הפיזיות שספגו בעידוד השלטון. דוגמאות למקרים אנטישמיים במזרח אירופה: פרעות "סופות בנגב", פוגרום קישינב, וחוקי מאי (ניתן להרחיב על אחד)

במערב אירופה לעומת זאת, ערכי תנועת ההשכלה הובילו לשוויון זכויות ליהודים שבא לידי ביטוי באמנסיפציה. אך כפי שכבר הסברנו, היהודים לא באמת הצליחו להשתלב מבחינה חברתית ולכן השנאה כלפיהם באה לידי ביטוי באמצעים אחרים. דוגמאות למקרי אנטישמיות במערב אירופה: משפט דרייפוס, מפלגות אנטישמיות, קריקטורות אנטישמיות (ניתן להרחיב על אחד).

3. הצלחת התנועות הלאומיות – ההשפעה הראשונית על רוב היהודים הייתה שאיפה להשתלב בלאום בקרבו חיו אשר ראו את עצמם חלק ממנו. אבל הלאומיות הבליטה את התכונות המשותפות לכל לאום, את המאחד והמייחד ללאום, והדבר גרם ללאומים השונים המתגבשים לדחות מתוכם את הזרים, ובכללם – היהודים. חלק מהיהודים שנדחו ע"י הלאום המקומי, חשו כי עליהם לחתור ללאומיות יהודית עצמאית משלהם.

שאלה מספר 4 – העלייה והפעילות הציונית בארץ ישראל בשנים 1881-1914

סעיף א'

סיבות לעליית יהודים לא"י בשנים 1881-1914: (על התלמיד להציג שתיים מאלה)

1. **אנטישמיות ופרעות ברוסיה:** "סופות בנגב" (1881-1882) ו"פרעות קיישינייב" (1903), הם ביטוי אכזרי לאנטישמיות המאורגנת ע"י השלטון הצארי ברוסיה. בעידוד השלטון, השתתפו בפרעות המוני העם, אשר גרמו לפגיעות קשות ביהודים הן מבחינה כלכלית והן מבחינה פיזית. הפרעות הבהירו ליהודים רבים כי את ביטחונם הפיזי תוכל להבטיח רק מדינת לאום בארץ משלהם. האנטישמיות חידדה אצל חלק מהיהודים את ההבנה כי הם נמצאים בסכנת חיים ולכן עליהם לעזוב את רוסיה ולעלות לא"י.
2. **תום פרשת אוגנדה:** התכנית שהציג הרצל בפני הקונגרס השישי, איימה לפגוע את התנועה הציונית. חובבי ציון התנגדו להצעה בתוקף. הם דבקו בהגשמת הרעיון הציוני ע"י קביעת עובדות בשטח ועלייה לארץ ישראל. העלייה לארץ ישראל בתקופה זו נתפסה כפעולת מחאה נגד הצעת אוגנדה.
3. **מותו של הרצל 1904:** עם מותו של הרצל, רבים שחששו שכעת תמות גם התנועה הציונית, והישגיה ייעלמו. הרצל הותיר אחריו חלל גדול. רבים האמינו כי כעת הזמן לעלות במהרה וליישם את מטרות התנועה הציונית בשטח.
4. **הספר "אוטואמנציפציה" של פינסקר:** פינסקר היה המנהיג הרוחני של תנועת "חובבי ציון". פינסקר פרסם חיבור בשם "אוטואמנציפציה" בו טען כי רק ב"ארץ משלנו" תופסק התלות של העם היהודי בגויים והם ייהפכו לעם ככל העמים. בספרו, קרא פינסקר ליהודים לקום ולעלות לא"י ולכן היווה גורם משמעותי בדחיפת היהודים לקום ולעלות לא"י.
5. **השאיפה להקים חברה שוויונית סוציאליסטית:** רבים מקרב אנשי העלייה השנייה, תמכו ברעיונות של סוציאליזם (יצירת חברה שוויונית וצודקת). האנטישמיות ברוסיה, לא אפשרה להם הגואה להילחם על החברה הסוציאליסטית בה הם דוגלים במקום מגוריהם. העלייה לארץ ישראל נבעה מהשאיפה להקים בה את החברה הסוציאליסטית המיוחלת.

סעיף ב'

הישגי העולים בשנים אלו בתחום החינוך והתרבות (יש להרחיב על שניים מבין הבאים)

1. **פעילותו של אליעזר בן יהודה להחייאת השפה העברית:** העם היהודי דיבר שפות שונות - כל קהילה דיברה את השפה המקומית בנוסף לניבים יהודיים כמו יידיש או לדינו. לתנועה הציונית היה צורך בשפה לאומית מגבשת לצורך טיפוח התודעה הלאומית. הבעיה הייתה שהשפה המאחדת – העברית, הייתה שפת קודש עתיקה, שרוב העם לא הכיר. כמו כן, לעברית היו חסרות מילים רבות על מנת שתוכל להפוך לשפה יומיומית. האיש שמזוהה יותר מכל עם מפעל החייאת השפה העברית הוא אליעזר בן יהודה. משמעות מפעל זה, הוא הפיכת השפה העברית משפת קודש לשפת דיבור יומיומית.

דוגמאות לפעולות של בן יהודה:

- בן יהודה הכריז על ביתו **כבית העברי הראשון בעולם**: כל השיחות בו התנהלו בעברית, ובנו (איתמר), היה הילד הראשון בא"י ששפת אימו הייתה עברית.
- ייסד את **עיתון "הצבי"**: עיתון בשפה העברית. בעיתון הוא הפיץ את דעותיו על הצורך לחדש את השפה העברית ולהחיות אותה.
- מפעל חייו היה **כתיבת המילון העברי הגדול** (נקרא גם "מילון הלשון העברית הישנה-חדשה"). במילון זה נכללו גם המילים העבריות הישנות שנוצרו במהלך ההיסטוריה, וגם המילים החדשות של בן יהודה.
- ייסד את **"ועד הלשון העברי"** (לימים, האקדמיה ללשון העברית).

2. הקמת בתי ספר עבריים:

במשך כל שנות העלייה הראשונה והשנייה, הלך והתגבש החינוך הלאומי בארץ ישראל. החינוך הלאומי שימש גורם חשוב בטיפוח רוח הלאומיות וסייע בגיבוש הזהות הלאומית ציונית שיצרו אנשי העליות בא"י. בבתי ספר הלאומיים לימדו בשפה העברית מקצועות בעלי זיקה לאומית כמו היסטוריה של עם ישראל, תנ"ך, ספרות ושירה עברית, גיאוגרפיה של א"י וכו'. בנוסף, החינוך הלאומי הוציא את הדור הצעיר לטיולים ברחבי הארץ על מנת לטפח את אהבת המולדת. טקסים לאומיים היו גם כן חלק משגרת החינוך הלאומי בארץ.

3. מלחמת השפות

הרקע למאבק זה החל כאשר חברת "עזרה" החליטה להקים מוסדות חינוך ללימודי מדעים: ה"טכניקום" (לימים הטכניון) ולידו ביה"ס תיכון ריאלי. כאשר נודע כי שפת ההוראה במוסדות אלו תהיה גרמנית, החלה רוח מרדנית מקרב המורים התלמידים ביישוב. דרישת המוחאים הייתה שמקצוע אחד לפחות יילמד בשפה העברית. אך חברת "עזרה" דחתה בקשה זאת ובכך הביאה לפרוץ מרד שכונה "מלחמת השפות". המרד כלל הפגנות ברחבי הארץ, חרם של מורים ותלמידים על מוסדות "עזרה" והתפטרות של מורים מהרשת, וכן הקמת בתי ספר עבריים מתחרים. ב-1914 נכנעה חברת עזרה והוחלט שבטכניון ילמדו פיסיקה ומתמטיקה בעברית. בעקבות מאבק זה, הפכה השפה העברית לשפה השלטת בהוראה בכל מוסדות החינוך של היישוב החדש.

משמעות המאבק:

- ניצחון השפה העברית.
- ביטוי לרגשות הלאומיים ביישוב היהודי ששאפו להשתחרר מהשפעה זרה.
- פרישת מורים ותלמידים מרשת "עזרה" סייעה להקמת מוסדות חינוך עבריים עצמאיים.
- "כיבוש השפה" העברית. (מצטרף לשורת הישגיה הגדולים של העלייה השנייה: "כיבוש העבודה" "וכיבוש השמירה").

4. תרבות ועיתונות בעברית

א. פעילות ענפה לחיזוק השפה והשימוש היום יומי בה התקיימה באמצעות שימוש בספרות, תרבות וחגים – סופרים רבים החלו לכתוב בעברית בלבד, כמו ש"י עגנון ו"יח ברנר, וערכו ערבי קריאה. להקות תיאטרון חובבות העלו הצגות בעברית – חלקן קלאסיקות מתורגמות וחלקן מקוריות. חגים מסורתיים עוצבו מחדש ברוח חילונית-לאומית והקשר שלהם לארץ חוזק והובלט. נערכו שיעורי ערב ללימוד העברית על מנת שיותר עולים יוכלו להיות חלק מהציבור המרחיב את מעגל העברית והחייאתה. עיתונות עברית החלה להתפרסם ע"י כל הזרמים הרעיוניים, בתפוצה הולכת ומתרחבת, כאשר היא נכתבת בעברית ומתקיימים בה דיונים ערים על עניין החייאת השפה עצמה, במקביל לדיונים האקטואליים והפוליטיים.

ב. קשיי העולים בתחום ההתיישבות:

חלק מהקשיים היו תלויים במתיישבים עצמם: חוסר הכשרה וניסיון חקלאי, קושי בעבודה פיזית ומאמץ גופני והסתגלות לתנאים הקשים ולאקלים בארץ, מחסור בהון הדרוש לבניית תשתית להתיישבות וגעגועים למשפחותיהם – בדידות. המידע שהם קיבלו טרם עלייתם לארץ היה מוטעה ועורר פער בין הציפיות לבין המציאות ואכזבה.

חלק מהקשיים נבעו ממצבה של ארץ-ישראל:

- באותה תקופה לא הייתה בארץ תשתית חקלאית ומערכת שירותים נאותה. הארץ הייתה שוממה יחסית, חסרת תעשייה מפותחת, חסרת מערכת בנקאית ומסחר, האדמות היו אדמות טרשים קשות לעיבוד, ביצות שגרמו לקדחת והעדר מקורות מים, כמו כן לא הייתה תשתית תחבורתית. כל אלה פגעו בעולים והקשו על השתלבותם.
- לכך יש להוסיף בעיות ביטחון – פשיטות של שודדים – בעיקר שבטים בדווים ועוינות ערבי הסביבה – סכסוכים עם הערבים על קרקעות, זכויות מרעה ומקורות מים.
- היחס העוין של השלטון העות'מאני, שראה בעולים גורם מסוכן לאימפריה. הם נחשבו לנציגים של תנועה לאומית השואפת להקים מדינה ליהודים בא"י ומכאן לפגוע בריבונות העות'מאנית. לכן השלטונות אסרו על עלייה, רכישת קרקעות ובניית בתים.

מאפיינים של צורת התיישבות חדשה (על התלמיד להרחיב על צורת התיישבות אחת מבין הבאות):

מושבה: צורת התיישבות חקלאית המבוססת על רכוש פרטי. במושבה הבעלות על הקרקע היא פרטית ולכן גם הרווח של כל משק הוא פרטי. יחד עם זאת, מדובר בקהילה כפרית שיש לה שירותים ציבוריים משותפים. האיכרים פיתחו ענפי חקלאות שונים כמו: מטעים, הדסים, שקדים, זיתים ועוד.

הקבוצה: יישוב חקלאי על קרקע לאומית עם שותפות כלכלית וחברתית מלאה, המממש את רעיונות הסוציאליזם. מאפייני הקבוצה:

- **חיי שיתוף:** חיי השיתוף והשוויון בקבוצה היו מלאים: קופה משותפת, חדר אוכל משותף, הכנסות והוצאות משותפות ועוד. הכוח של המאחד של הקבוצה הוא שמאפשר לחבריה להתמודד עם קשיי הארץ, בניגוד ליחיד שעלול להתייאש.
- עבודה ושמירה עברית: חברי הקבוצה התבססו על עבודה ושמירה עברית בלבד, ולא העסיקו פועלים שכירים (בתשלום). מבחינתם,
ת"א - עיר עברית ראשונה:
- ת"א נבנתה על-ידי פועלים עבריים, גרו בה רק יהודים ודיברו בה רק עברית. כל אלה נתנו **דחיפה עצומה לחיזוק הלאומיות העברית.**
- ת"א הפכה **למרכז התרבות והשפה העברית.**
- העיר הפכה **למוקד משיכה עיקרי להמוני עולים** שהגיעו לארץ בשנות ה-20 וה-30 וחיפשו התיישבות עירונית שתזכיר להם את מקום מגוריהם באירופה.
- העיר תל-אביב **תרמה להגברת התעסוקה והתפתחות המסחר.** מוסדות ציונים מרכזיים בהם "המשרד הארצישראלי" העבירו את משרדיהם מיפו לתל אביב.

חלק II

פרק שלישי - ממדינת מקדש לעם הספר

הנבחרים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 5-7.

שאלה מספר 5 - הצהרת כורש

סעיף א'

א. עיקרי התוכן של הצהרת כורש –

- 1) אלוהי השמים דיבר אל כורש ולאחר שנתן לו לכבוש את כל הארצות, פקד עליו לבנות לו בית בירושלים.
- 2) כל בני עם ישראל רשאים לעלות לירושלים ולבנות בה בית (מקדש) לאל. כורש אינו מחייב את העלייה ומותיר בידי היהודים את הבחירה האם לשוב לארצם או לא.
- 3) על היהודים שמחליטים להישאר ולא לשוב לארץ ישראל, לסייע לעולים בכסף, זהב, רכוש ובהמות.

הסיבות למתן ההצהרה (על התלמיד להציג שתיים מאלה) –

סיבה דתית - הסובלנות הדתית של כורש

כורש נודע בסובלנות הדתית שגילה כלפי העמים הכבושים. מדיניות זו נבעה מהתפיסה הפוליתאיסטית שהחזיק בה: אמונה המכירה בריבוי אלילים ופולחנים שונים. הפרסים העניקו חופש דתי לעמים הנכבשים, כיבדו את מקומותיהם הקדושים ונזהרו מלפגוע ברגשותיהם הדתיים. כורש האמין בהרבה אלים, וייחס לכל אחד מהם הצלחה אחרת בכיבושיו השונים. כך אולי גם האמין שאלוהי ישראל סייע לו להשיג את ניצחונותיו הגדולים. כיוון שכורש ראה את עצמו כשליח של האלים כולם, הוא הרגיש חובה עליו לשקם את מקדשיהם (של אלוהי ישראל, כמו גם מקדשי אלים אחרים כפי שמוזכר בכתובת הגליל). הפרסים האמינו כי האלים הם מקומיים וכוחם חזק בעיקר סביב המקדש בו סוגדים להם. לכן החזירו עמים גולים לשטחם המקורי ואפשרו להם להקים מחדש את המקדשים במיקום הגיאוגרפי בו השפעת האל שלהם היא החזקה ביותר.

סיבה פוליטית - לרכוש את אהדת העמים ולמנוע מרידות

כורש האמין כי גודלה העצום של האימפריה הופך אותה לפגיעה. על כן, רצה לרכוש את אהדתם של העמים הכבושים ולמנוע מהם למרוד. הדרך שלו לעשות זאת, הייתה באמצעות הענקת מחוות שונות כמו הפחתת מיסים ויחס סובלני.

כורש וממשיכיו, הותירו את מלכי העמים הכבושים על מעמדם והפכו אותם לשליטים מקומיים מטעם פרס, בתנאי שישמרו אמונים לאימפריה. כורש איפשר גם לכוהני הדת להמשיך בתפקידם מתוך רצון להפחית את ההתנגדות והזעזועים של חילופי השלטון. הכוהנים שמעמדם נשמר, לא רצו לאבדו ולכן לא עודדו מרידות. הוא מאפשר לעמים כבושים לשוב לארצם, לבנות מחדש את המקדשים שלהם ובכך מבטיח נאמנות ושקט ברחבי האימפריה.

סיבה גיא-פוליטיות – השאיפה לכבוש את מצרים

כורש שאף לכבוש את מצרים, אך לשם כך היה זקוק לצעדים מקדימים. באמצעות שיבת היהודים לארצם, כורש משיג גוף פוליטי שיהיה נאמן לפרס ויצור הפרדה מול גבול מצרים, שהייתה יריבת האימפריה הפרסית. כמו כן, אותו ישוב יהודי אוהד בארץ ישראל, יוכל לספק לצבא הפרסי את צרכיו ולתמוך בו במלחמתו במצרים (מצרים אכן נכבשה כמה שנים מאוחר יותר ע"י בנו של כורש).

סעיף ב'

”כתובת הגליל” מחזקת את המהימנות של הצהרת כורש מהסיבות הבאות (על התלמיד להציג שתיים מאלה) –

- (1) **”כתובת הגליל”:** ממצא ארכיאולוגי שהתגלה בבבל (עיראק של ימינו), דומה בתוכנה להצהרת כורש. בכתובת מאשר כורש לבבלים לחדש את המקדש שלהם ולחדש את הפולחן לאל המרכזי שלהם - מורדוך. גם בכתובת הגליל, הציג עצמו כורש כשליח האל של הבבלים. מכאן ניתן להסיק כי כורש נהג במדיניות זו כלפי עמים נוספים וכי הצהרת כורש לעם היהודי אינה מקרה ייחודי.
- (2) **השימוש בשפה העברית בהצהרה אינו חריג:** מלכי פרס השתמשו בשפת העמים הכבושים כדי לזכות באהדתם – כך כתובה כתובת הגליל הכתובה בבבלית עבור הבבלים. כחלק ממדיניותם הסובלנית, פרסמו מלכי פרס מסמכים, פקודות והצהרות רשמיות של המלך בשפה של העם אליו פנו. לכן פרסום הצהרה ליהודים בשפה העברית אינו מפתיע ואף רומז על כך שהיא אמתית.
- (3) **שימוש בביטוי הפוליטאיסטי - ”האלוהים אשר בירושלים”:** גם בכתובת הגליל משתמש כורש באלוהי הבבלים ומתאר את הפנייה שלו אליו ומציג עצמו כשליחו – הדבר משקף את האמונה הפרסית בריבוי אלילים (פוליתאיזם). מכאן שנוסח ההצהרה מעיד על כתיבתה בידי פרסי המחזיק באמונה פוליתאיסטית, ולא על כתיבה של סופר יהודי. בנוסח ההצהרה, אלוהי ישראל מזוהה כאלוהי ירושלים, כלומר אל של מקום מסוים. גם זה חלק מהתפישה האלילית המובהקת.
- (4) **ציון עובדה ידועה כמו מיקומה של ירושלים ביהודה מעיד על סגנון הכתיבה, שמתאים לפקיד פרסי באותה התקופה, סופר יהודי לא היה טורח לציין עובדה זו. גם בכתובת הגליל יש אזכור למקומות הרלוונטיים לבבלים.**

שאלה מספר 6 – העם היהודי – גורמים מרכזיים

סעיף א'

חשיבות בית המקדש לעם היהודי בתחום הדתי:

החברה היהודית ביהודה ובגולה ראתה בבית המקדש כמקום משכנו של אלוהי ישראל ולפיכך התרכזו חיי הדת סביב בית המקדש. בבית המקדש התקיימה עבודת הקורבנות ובחברה היהודית התגבשה תפיסה שהביטחון האישי והלאומי של העם בתחומים שונים כמו: כלכלי, גופני וחברתי, תלוי בעבודת הקודש ובהקרבת הקורבנות לאל בבית המקדש. האמונה הייתה שעבודת הקודש בבית המקדש הינה משמעותית לא רק לעם אלא גם לשאר העמים ולפיכך אם עבודת הקודש לא תתנהל כהלכה אז יפסקו הברכות והשפע בעולם. בימי עזרא ונחמיה שימש בית המקדש גם כמרכז להוראת התורה ולהפצתה כאשר כוהנים, לווים וסופרים נהגו להקריא את התורה לציבור ברחבות בית המקדש. בית המקדש שימש גם כמרכז לעלייה לרגל בשלושת הרגלים: סוכות, פסח ושבועות, דבר שמשך אליו עולים רבים מיהודה ומהגולה ועזר ללכד את העם מבחינה לאומית ולחזק את מעמדה של ירושלים.

חשיבות בית המקדש לעם היהודי בתחום הכלכלי-חברתי:

חברתי - העלייה לבית המקדש בשלושת הרגלים היוותה מפגש רב עוצמה ליהודים מכל העולם. בבית המקדש ישבו מוסדות ההנהגה של העם – הכוהן הגדול – נציג היהודים מול השלטונות, אחראי על גביית המיסים, בטחון העיר והמקדש ואספקת המים לירושלים. הסנהדרין – 70 או 71 חכמים באספה קבועה שעסקו בחקיקה דתית ותיקון תקנות בהתאם למציאות, עיבור השנים וקידוש החודשים, שימשו סמכות שופטת. הסופרים – הובילו את קריאת התורה והוראת התורה לכל העם מחוץ לבית המקדש. כלכלי - סביב בית המקדש הייתה פעילות כלכלית גדולה. היהודים תרמו למקדש את תרומת **מחצית השקל** (מעין מס שנתי קבוע של כלל היהודים), מתנות ותרומות אחרות. התרומות הרבות שנועדו לעבודת המקדש, לאלמנות, ליתומים ולמיסים התרכזו בבית המקדש. הוא שימש כ"בנק" היהודי. **העליות לרגל** שהתרחשו שלוש פעמים בשנה (סוכות, פסח, שבועות) תרמו גם הן לחיזוק הכלכלי של בית המקדש וכוהניו. בתקופות הרגלים התנהלה פעילות מסחרית רבה בירושלים – שווקים ועסקאות כלכליות.

סעיף ב'

א. דוגמאות לניסיון של חכמי יבנה ללכד מחדש את העם היהודי לאחר חורבן העם היהודי (על התלמיד להציג שתיים מאלה)-

1. **כינון הנשיאות ובית הדין הגדול כמוסדות מרכזיים של העם היהודי**

- יבנה הפכה למרכז רוחני של יהודי א"י והתפוצות כתחליף לבית המקדש בירושלים. הוקמו בה מחדש הנשיאות והסנהדרין שחזרה לתפקד גם כבית דין. בית הדין הגדול ביבנה פיקח על בתי הדין המקומיים ועל הסמכתם של חכמים ודיינים.
- ביבנה הוקם בית-מדרש שאליו הצטרפו חכמים מכל רחבי הארץ. בית-המדרש הפך למקום שבו לומדים תורה, ולבית דין שפוסק הלכות ומתקן תקנות. בכך נמצאה דרך חלופית להבטחת החיים היהודים בהיעדר המקדש – המשך דיון, פסיקה ותיקון תקנות והלכות המתאימות את המצוות לחיי היום יום המשתנים.
- 2. **קביעת מקומו של בית הכנסת כמקום פולחן במקום בית המקדש** - בתי הכנסת, שנוסדו כבר בימי בית המקדש והיו בעלי תפקיד מצומצם, הפכו להיות המוקד של הפולחן היהודי - מקום התפילה, ההתכנסות, הטקסים הדתיים, לימוד התורה וההלכה. בית הכנסת החל לתפוס מקום מרכזי בחיי היהודים ולכן כונה "מקדש מעט".
- 3. **קביעת דרכי כפרת עוונות ופולחן כחלופה להקרבת הקורבנות**
 - **"העבודה שבלב"** הוצגה כאלטרנטיבה **"לעבודת הקרבנות"**. אלו הן פעולות שיכול לעשות כל אדם יהודי, בכל מקום, ללא צורך בבית מקדש.
 - **גמילות חסדים** כמצווה שבאה ככפרת עוונות, במקום קרבן חטאת וכסגולה לחיים ארוכים.
 - **מיסוד התפילה** – נקבעו מועדים קבועים לתפילה, נוספה תפילת ערבית לצד שחרית ומנחה שהיו נהוגות כבר בימי בית שני, "תפילת 18" נקבעה כתפילת חובה מידי יום ביומו.
 - **לימוד התורה** – בית המדרש ביבנה הכשיר חכמים להוראת התורה. בימי חכמי יבנה הוקמו בתי מדרש רבים בהם לימדו תורה ולמדו תורה. התורה הפכה לחלק מרכזי בחיי הפולחן היהודי.
 - **תכנים חדשים נוצקו לחגי ישראל, בהעדר בית המקדש והקרבת הקורבנות:**
 - **יום הכיפורים** – במקום הקרבת "קרבן כפרות" נקבע יום זה כיום של חשבון נפש אישי וחזרה בתשובה.
 - **חג הפסח** – במקום "קרבן הפסח" והעלייה לרגל, נקבע שהחג יוקדש למצוות "והגדת לבנך" - קריאת ההגדה, אכילת מצה ומרור.
 - **ימי צום לזכר המקדש** – צומות שהתבטלו חודשו בתקופת יבנה: ג' תשרי – צום גדליה, י' טבת – ציון תחילת המצור על ירושלים, י"ז בתמוז - פריצת חומות ירושלים, ט' באב נהפך ליום אבל על חורבן הבית הראשון והבית השני, המיוחסים לאותו תאריך. התבסס מנהג העלייה לירושלים ב-ט' באב להתאבל על החורבן.
- 4. **קביעת הלכה אחידה המחייבת את כולם, העדר זרמים ופגמים מנוגדים ביהדות**
 - **נקבעה מערכת הלכתית אחידה** – כדי שלא ייוצרו תורות שונות בעם וקביעת דרכים לפסיקת ההלכה, על פי "בית הלל" ואיחוד העם סביב הזרם הפרושי.
 - **קביעת לוח שנה אחיד** – נקבע לוח שנה אחיד ליהודי א"י והתפוצות.

- **העמקת הקשר בין יהודי א"י ליהודי התפוצות** – נשלחו שליחים, מונו דיינים וחכמי תורה ורבן גמליאל בעצמו ביקר בתפוצות וסייר בין הקהילות היהודיות.
- **מאבק בנצרות**
 - המרכז ביבנה גזר להרחיק את הנוצרים מן היהדות ולאסור על יהודים להחזיק או לעיין בספרי הבשורה הנוצרית.
 - לתפילת שמונה-עשרה הנאמרת שלוש פעמים ביום הוסיפו את "ברכת-המינים" – בברכה זו יש למעשה קללה שמכוונת ליהודים הנוצרים. מטרת הברכה להרחיק את הנוצרים מבית-הכנסת ומכלל ישראל.
 - הרחקת הנוצרים מהחברה היהודית באמצעות פעולות שונות בנוסף לקביעת "ברכת המינים", כמו קביעת דרכי גיור, חתימתם של ספרי הקודש ומתוך כך כל ספר דתי נוסף ייחשב "לספרות חיצונית" (כך למשל כתבי "הבשורות")

שאלה מספר 7 – השלטון הרומי

סעיף א'

שלטון רומאי עקיף: מלך /שליט מקומי המקבל את השלטון מידי הרומאים ועליו להיות כפוף ונאמן להם. זוהי צורת השלטון בה החלו הרומאים את שליטתם בארץ. סמכויותיו של מלך החסות:

- קיבל היתר להחזיק צבא משלו (התחייב לסייע לרומא במלחמותיה).
 - נהנה מאוטונומיה בענייני משפט וכלכלה.
 - נדרש להתחייב לשמור על הסדר ביהודה.
 - התחייב לשלם לרומא מסים.
 - לא נהנה מהסמכות לנהל מדיניות חוץ עצמאית.
- האינטרסים של רומא לבחור במדיניות זו:

1. מלך מקומי יהיה יותר נאמן

הרומאים הבינו שמלך חסות, שמומלך מטעמם, ישרת אותם בנאמנות ללא תנאי מאחר והוא תלוי בחסדיהם - השלטון שלו מבוסס על תמיכתם בו.

2. מלך מקומי ימנע מגע ישיר וחיכוך עם המקומיים

הרומאים ידעו שהמלכת מלך מקומי, תמנע מהם מגע ישיר וחיכוכים עם האוכלוסייה מקומית בנושא של גביית מיסים ושליטה על הסדר. קל יותר לשלוט על עם אחר באמצעות מנהיג מוכר מהתרבות המקומית שמדבר בשפתם.

בנוסף, השלטון העקיף חסך במשאבים וכספים שהרומאים נדרשו להשקיע בארצות שכבשו, ולכן היה יותר יעיל מבחינתם. ניתן להתייחס גם לכך שמלך מקומי יקל על הטמעת התרבות ההלניסטית בציבור המקומי.

סעיף ב'

תפקידי הנציבים הרומים בא"י:

- אחראי על הסדר הציבורי. בעזרת חיל עזר (צבא מקומי בחסות רומא) שגויס מהאוכלוסייה ההלניסטית בארץ.
 - אחראי על גביית המיסים ובעל סמכות שיפוטית.
 - פיקח על חיי הדת ומינה כוהנים (יחד עם זאת, הכוהן הגדול המשיך להיות נציג העם לפני השלטונות).
 - עריכת קנזוס – מפקד, לצרכי מיסוי יעיל.
- פעולות של הנציבים שבעקבותיהן הידרדרו היחסים בין האוכלוסייה היהודית ובין השלטון הרומי (על התלמיד להרחיב אחת מאלה):**
- **פגיעה בחיי הדת של היהודים:** היחס העוין של הנציבים בא לידי ביטוי בזלזול בחגי ישראל. היו נציבים שניסו לפגוע בקודשי היהדות כמו הנציב פונטיוס פילאטוס שהכניס תמונות ודגלי צבא לירושלים ורצח יהודים שהתנגדו שייקח כסף מאוצר בית המקדש. הקיסר קליגולה דרש להציב את פסלו בבית המקדש. הוראה זו בוטלה אך השאירה משקע מר בקרב היהודים. גם הקנזוס (המיפקד) היווה פגיעה ברגשות הדתיים של היהודים שכן מדובר באיסור דתי לספור יהודים (וזאת בנוסף לתחושת הפגיעה בעצמאות שמיפקד זה יצר).
 - **העדפת האוכלוסייה ההלניסטית:** השנאה של הרומים ליהודים באה לידי ביטוי גם בהעדפה של האוכלוסייה ההלניסטית שהייתה עוינת את האוכלוסייה היהודית. תוצאות מדיניות זו הובילה לפגיעה פיזית ביהודים והפקרה של חייהם מטעם השלטון.
 - **מעשי שחיתות, עושק ושחוד:** הנציבים הטילו מיסים כבדים והחרימו אדמות. מהעול הכלכלי הכבד סבלו בעיקר האיכרים. אדמתם נלקחה מהם בגלל שלא הצליחו לעמוד בתשלומי המיסים. מעשי השחיתות של הנציבים שיצרו קשרים עם שכבת הכוהנים בקרב היהודים, הביאו למתיחות חברתית קשה. בני המעמד הגבוה התעשרו על חשבון המעמדות הנמוכים והדבר יצר מרמור וכעס נגד השלטון הרומאי.
 - **פעילות נגד תנועות משיחיות ומרידות:** לאור מצבם הקשה של היהודים בארץ והכעס נגד השלטון ברומאי, חלק מהעם פיתח ציפיות משיחיות. הייתה תקווה להגעת משיח שיגאל את עם ישראל משלטון רומא. התסכול והייאוש מהמצב הקיים, והתגברות התקווה המשיחית מצד שני, גרמו לכך שקמו קבוצות קנאיות שקראו למרד נגד הרומאים. בתגובה, הגבירו הנציבים הרומאים את הפיקוח על התנועות המשיחיות והוציאו את חלק ממנהיגייהן להורג כדי שלא יעוררו תסיסה בעם. אחת הדוגמאות המוכרות ביותר היא הוצאתו להורג של ישו, שהכתיר את עצמו כ"מלך היהודים".

שאלות 14-18 מיועדות אך ורק לתלמידים שאושר להם מבחן מותאם

הנבחנים נדרשו לענות על שלוש מהשאלות 14-18

שאלה 14

מטרת המאבק הלאומי באיטליה:

- הקמת מדינת לאום בשטח המולדת האיטלקית.
 - סילוק השלטונות הזרים מאיטליה ואיחוד שטחיה תחת שלטון עצמאי.
 - איחוד העם האיטלקי תחת זהות לאומית אחידה – שפה, סמלים, היסטוריה משותף וכו'.
- תוצאות המאבק לשחרור איטליה:** במרס 1861 התכנס הפרלמנט הכל-איטלקי הראשון בטורינו (רק ונציה והעיר רומא עצמה טרם צורפו לאיחוד האיטלקי). הפרלמנט האיטלקי הכריז על מלך פיימונט, ויטוריו אמנואלה ה-2, כמלך איטליה. הממשל נועד להיות מונרכיה קונסטיטוציונית – מלוכה חוקתית. ונציה סופחה לאיטליה ב-1866 (כפרס מידי פרוסיה על תמיכת איטליה בה מול אוסטריה). רומא נכבשה סופית ב-1970 ונעשתה בירת איטליה. אז הושלם איחודה של איטליה. אולם גם לאחר האיחוד רוב תושבי איטליה לא חשו עצמם איטלקים, מאחר והזהויות המקומיות השונות גברו על הזהות הלאומית: הבדלי תרבויות בין האזורים - הצפון (המתועש בעל התרבות האירופאית) לעומת הדרום (העני, החקלאי והים-תיכוני באופיו), פערים כלכליים וחברתיים – כל אלה עיכבו את בנייתה של אומה איטלקית אחת. אחת הדרכים לעשות כן הייתה באמצעות **חינוך** בבתי ספר ממלכתיים וטיפוח תחושה של פטריוטיות, אהבה למולדת ותודעה לאומית – בקרב כלל האיטלקים.

שאלה 15

שני שינויים שיצרה הלאומיות המודרנית במפה המדינית של אירופה:

- **אימפריות התפרקו:** במפה המדינית של 1815, קיימות 3 אימפריות מרכזיות- הקיסרות הרוסית, הקיסרות האוסטרו-הונגרית והאימפריה העות'מאנית. במפה המדינית של 1920, אימפריות אלו כבר לא קיימות. הן התפרקו לאחר שאיבדו שטחים לטובת מדינות לאום שקמו בעקבות התפתחות התודעה הלאומית בקרב עמי אירופה.
- **הוקמו מדינות חדשות:** מדינות לאום חדשות הוקמו בשטחים שפעם היו בשליטת האימפריות. דוגמא למדינות חדשות שהוקמו במהלך המאה ה-19: איטליה, יוון ופולין (מדינות חדשות שאינן מופיעות במפה של 1815).
- שינוי אחד בחברה האירופאית: (יש להציג אחד מבין הבאים).
- **יצירת מוקדי השתייכות וזהות חדשים:** מאז ומתמיד חיו בני אדם במסגרות שאפשרו להם להרגיש שייכות. עד להופעת הלאומיות, מוקדי השתייכות היו בעיקר לדת (לכנסייה) ולממלכה. הלאומיות יצרה מוקד הזדהות חדש – הלאום. בני אדם החלו לראות עצמם שייכים קודם כל ללאום מסויים, לפני השתייכותם המעמדית, הדתית או הגיאוגרפית.

- **יצירת מסגרות פוליטיות ומוקדי כוח חדשים:** על חשבון מוקדי הכוח הישנים שהלכו ונחלשו (המלוכה והכנסייה), קמו תנועות לאומיות שנאבקו להעביר את הכוח לידי העם במטרה ליצור מדינת לאום ריבונית המבוססת על ערכי תנועת ההשכלה (שלטון העם, זכויות טבעיות). התנועות הלאומיות טיפחו את התודעה הלאומית בקרב העם כאשר אחד הכלים היעילים ביותר עבורם היה באמצעות מערכת החינוך (דרכה ניתן היה לחזק את הרגש הלאומי בקרב הדור הצעיר).

שאלה 16

מגעיו הפוליטיים של הרצל – (על התלמיד להרחיב על אחד מבין המפגשים הבאים):

1. המו"מ עם הקיסר הגרמני:

מדוע הרצל פנה - הרצל רצה שגרמניה תשפיע על הסולטן התורכי להיענות לבקשות היהודים להתיישב בא"י. גרמניה הייתה מקורבת לתורכיה והשתיים היו בנות ברית.
מה הרצל הציע - בתמורה לעזרה, הציע הרצל לקיסר הגרמני נאמנות יהודית לגרמניה, וזיקה תרבותית של א"י לגרמניה (כלומר הקמת מדינה שתפעל ברוח התרבות הגרמנית). בנוסף הבטיח הרצל יציאת יהודים מגרמניה שתגרום להפסקת האנטישמיות.
תוצאות המשא ומתן: תחילה היה נראה כי הקיסר היה מוכן לעזור להרצל, אך במהשך נסוג מהחלטתו. הסיבה לכך הייתה כנראה חוסר נכונות הקיסר לפגוע ביחסים בין גרמניה ותורכיה. הרצל נכשל בהשגת הצ'רטר מגרמניה.

2. המו"מ עם הסולטן התורכי:

מדוע הצל פנה - הרצל נפגש עם הסולטן התורכי עבדול חמיד השני - מנהיג האימפריה העות'מנית, ששלטה בין היתר גם על א"י.
מה הרצל הציע - הרצל הציע לסולטן לשלם את חובותיה של האימפריה שהייתה בתקופה של משבר כלכלי על ידי גיוס כסף מעשירים יהודים. הרצל הבטיח לסולטן שהיהודים יהיו נאמנים לשלטון האימפריה ויפריחו את א"י ואת האזור כולו מבחינה כלכלית בעזרת עלייה של יהודים משכילים ובעלי אמצעים כלכליים.
תוצאות המשא ומתן: הרצל לא הצליח לגייס את הכספים שהבטיח לסולטן מהיהודים העשירים. הסולטן התורכי, שחשש מתסיסה לאומית בתוך האימפריה, סרב לתת להרצל את הצ'רטר אבל הציע שהיהודים יתיישבו בצורה מפוזרת ברחבי האימפריה, אך לא בארץ ישראל. הרצל סירב והיה זה כישלון נוסף בניסיון להשגת צ'רטר.

שאלה 17

תכנית אוגנדה:

לאחר שהרצל נכשל בקבלת צ'רטר להתיישבות בארץ ישראל ובסביבותיה, הציע לו צ'מברליין, שר המושבות הבריטי, להקים התיישבות יהודית אוטונומית באוגנדה (שבמזרח אפריקה) בחסות בריטית.

בתחילה דחה הרצל את ההצעה, בעיקר מפני שאוגנדה רחוקה מאוד מא"י, אך הוא שינה את דעתו בעקבות פרעות קישינייב ב-1903 ברוסיה. מדובר היה בפרעות קשים במיוחד בהם נהרגו עשרות יהודים ומאות נפצעו. הרצל נדהם מעצמת הפרעות ומהאנטישמיות שקיימת ברוסיה ושאף לפעול במהרה כדי לסייע ליהודים שם. בעקבות החשש של הרצל מפני אסון שעלול לפקוד את יהודי

מזרח-אירופה, הוא כינס את הקונגרס הציוני השישי על מנת לדון בהצעה הבריטית להתיישבות באוגנדה.

נימוקי התומכים בתכנית אוגנדה: (על התלמיד להרחיב על אחד מבין הבאים)

- אוגנדה תהיה מקלט זמני: "מקלט לילה" ולא פתרון של קבע. אין כוונה לסגת מן המטרה הסופית של הציונות - בית מולדת בא"י, אלא רק לשנות זמנית של התוכנית כדי לפתור את מצוקת יהודי רוסיה. בזמן ההצעה ישנם יהודים הנמצאים בסכנת חיים, וישנם יהודים מתבללים שעלולים לגרום להעלמות העם היהודי.
- תקדים בינלאומי: לראשונה מאז הוקמה התנועה הציונית, מעצמה אדירה כאנגליה מכירה ביהודים כאומה כמו כל האומות, ובזכותם לטריטוריה. ברגע שבריטניה מכירה בעם היהודי כלאום, היא לא תוכל לסגת בהמשך מהכרה זו.
- התנסות ראשונה בחיים משותפים: למרות שמדובר במקלט הזמני, העם היהודי להתקבץ יחד, להקים מוסדות ממשל, דבר שיקל על הקמת מדינה בא"י בהמשך.
- חשש מהחמצה: לא נכון יהיה לסרב להצעה נדיבה של מעצמה גדולה כמו בריטניה, ומי מבטיח הצעות נוספות בעתיד.

נימוקי המתנגדים לתכנית (על התלמיד להרחיב על אחד מבין הבאים):

- אין ציונות ללא ציון: הגשמת הציונות תיעשה רק בא"י שהיא המולדת ההיסטורית של היהודים. יהודים לא יעזבו את מדינותיהם עבור אוגנדה.
- תוכנית אוגנדה מנוגדת ל"תכנית באזל" שקבעה כי מטרת הציונות היא התיישבות בא"י.
- ההתיישבות באוגנדה מהווה בזבוז משאבים הנחוצים לתנועה הציונית ליישוב א"י.
- החשש שהזמני יהפוך לקבוע - כלומר שאוגנדה תיהפך למקום של קבע ולא למקלט זמני.

שאלה 18

תוכן הצהרת בלפור:

הצהרת בלפור ניתנה על ידי שר החוץ הבריטי, הלורד ארתור גיימס בלפור, ללורד רוטשילד שהיה נציג הציונות בבריטניה. תוכן ההצהרה הוא הבעת תמיכה בריטית בהקמת בית לאומי לעם היהודי בא"י, בשני תנאים – לא יפגעו זכויות העדות הלא-יהודיות בארץ ולא יפגעו זכויות היהודים בארצות אחרות. קשיים שנובעים מנוסח ההצהרה (על התלמיד להרחיב על שניים מבין הבאים):

1. שימוש במונחים מעורפלים (שאינם חד משמעיים): בריטניה משתמשת במונחים מעורפלים כדי לצמצם את רמת המחויבות שלה לתוכן ההצהרה. כך לא ניתן יהיה להפנות כלפיה אצבע מאשימה במידה וההצהרה לא תתממש. דוגמאות למונחים מעורפלים: "רואה בעין יפה", "בית לאומי", תעשה כמיטב מאמציה להקל...".

2. שני תנאים לתמיכה שהוזכרו בהצהרה:

- שלא ייעשה דבר העלול לפגוע במעמדם המדיני או בזכויותיהם של היהודים היושבים בגולה.
- שלא ייעשה דבר העלול לפגוע בזכויותיהם הדתיות והאזרחיות של העדות הלא-יהודיות בארץ-ישראל.

הקושי: מדובר בתנאים כמעט לא נקבע מי הגורם המוסמך לקבוע אם התנאים בהצהרה יתקיימו. שני התנאים הפכו בעצם את ההצהרה לקלה להפרה. אי עמידה באחד התנאים או בחלקו, יאפשר לבריטים לסגת מהבטחתם.

- 3. ההצהרה הופנתה כמכתב אישי ללורד רוטשילד שהתבקש להביאה לידיעת ההסתדרות הציונית. הבריטים יכלו לנצל עובדה זו כדי להתחמק מלהתייחס להצהרה כמסמך רשמי מחייב.**